

CORAL CUADRADA I MAJÓ

VERS L'ADQUISICIÓ D'UNA MENTALITAT FEUDAL: PERE DES BOSCH, CIUTADÀ DE BARCELONA I LA COMPRA DELS CASTELLS DE SANT VICENÇ I VILASSAR (SEGLE XIV)

L'objectiu del nostre estudi es analitzar la venda d'una jurisdicció feudal, efectuada tres anys més tard dels anys crítics de la Pesta Negra. Comencem per reflexionar sobre el testament del darrer dels Sant Vicenç, després fem una descripció dels castells i dels elements constructius d'aquests. A continuació, analitzem els elements constituïents del senyoriu i el terme jurisdiccional.

El procés de la venda s'estudia des de la concessió reial per portarla a terme, fins la subasta pública i la posterior presa de possessió coroporal de tots els béns pel comprador.

LA VENDA

La família de Sant Vicenç rebé la castlania del castell l'any 1143¹. Al segle XIII comprà el castell de Vilassar en lliure i franc alou.² El darrer dels senyors de Sant Vicenç i Vilassar, Berenguer, ordenà el seu testament el maig de 1345. Sabem que la clausura es feu el mes d'octubre de 1349.³

Els marmessors, en el moment de dictar l'escriptura, foren: Francesc de Sentmenat, cavaller; Pere Marquès, senyor del castell de la Roca i ciutadà de Barcelona; Guillem de Sant Vicenç, fill del difunt i canonge de Girona i Barcelona; el venerable frà Ramon de Vilademany, de l'Ordre de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, i Berenguer de Sant Vicenç, fill. Tres anys més tard, en manquen dos d'aquest marmessors. Frà Ramon de Vilademany ha renunciat a la marmessoria, Berenguer

1. ACA. Cart, f. 135v, n.º 440.

2. Arxiu particular del castell de Sant Genís de Vilassar: SGV, 2-3-8.

3. SGV, 2-3-1 i 2-3-2.

de Sant Vicenç fill i hereu universal, ha mort. Els tres marmessors restans decideixen vendre la jurisdicció completa.

Podem afirmar que, entre 1349 i 1352, almenys dos membres de la família moriren. No estem segurs si els altres fills també. El procés d'heretament seguia aquest ordre: Berenguer, fill, era l'hereu universal. Si moria sense descendència legítima, reberia l'herència Pericó, fill. En aquest cas, es donaria a Bernat, fill, 15.000 sous i 15.000 més als marmessors per distribuir-los en causes pies. Si el segon fill moria sense descendència, l'hereu seria Bernat, i els marmessors disposarien de 12.000 sous. Es considera, a més, la possibilitat de que tots morin. En aquest darrer cas, queda ben clara la voluntat del testador de la venda total dels seus béns, efectuada pels marmessors, que fixaran el preu, i es farà en benefici de les seves ànimes.

Parlar d'un testament clos l'any 1349 ens porta directament a considerar l'importància de la Pesta. Malgrat que les dificultats ja venien de més enrera; recordem, per exemple, la gran carestia del 1333, anomenada a les Cròniques «el mal any primer». El fet cert i realment catastròfic del segle ve donat pel gran estrall de la epidemia de 1348. Citar tant sols les inclemències climàtiques i la malaltia, tampoc es donar tots els factors que constituïen la problemàtica situació d'aquells anys. No podem deixar de banda el desequilibri entre el creixement de la població i la capacitat de producció, a més d'una realitat social inestable. És ben veritat que les epidèmies arrelaren amb una facilitat prodigiosa en una societat mal alimentada, sobrepoblada, sufridora del clima i les exigències fiscals. Com diu Duby, la mortandad determinà una ruptura en l'evolució demogràfica, arribà a les estructures rurals i provocà modificacions profundes.⁴

Hem buidat 177 documents referents a la jurisdicció que ens ocupa, pel que fa a la primera meitat del segle XIV. Són de natura diversa, i, considerant el total, el percentatge de testaments és del 10,7 %. Si ens referim tan sols a l'any 1348, aquest percentatge s'eleva al 66'6 %.

L'incidència de la Pesta en aquest àmbit reduït fou, doncs, considerable. El temor vers la mort queda reflectit dins les propies clàusules testamentàries. El procés de la transmissió de la herència es fa, cada vegada, més i més ampli, donant molts possibles hereus, en gradació, i sempre amb la preocupació implícita de que arriuin a morir tots.

Berenguer de Sant Vicenç realitza dues accions significatives abans de morir. En 1348 enfranquirà alguns homes de la parròquia d'Argentona, tots ells caps de casa influents a la vida de la comunitat, pagesos benestans.⁵ Interpretem que ho fa mogut

4. DUBY, G.: *Economía rural y vida campesina en el occidente medieval*, Barcelona, 1968), p. 386. Citat en nota: LOPEZ DE MENESES, A.: *Documentos acerca de la peste negra en los dominios de la Corona de Aragón*, in «Estudios de la Edad Media de la Corona de Aragón», VI, (1953-55), p. 291-447; VERLINDEN, CH.: *La grande peste de 1348 en Espagne: contribution à l'étude de ses conséquences économiques et sociales*, in «Revue Belge de Philologie et d'Histoire», XVII, (1938), p. 103-146.

5. Arxiu Municipal d'Argentona: AMA, perg 37.

per un sentiment cristià i com un acte valuós cara la mort, tal com l'església recomanava. El segon punt a ressaltar és la voluntat del testador d'ésser cobert per un drap d'or i, un cop feta la sepultura, donar-lo a l'altar de Santa Maria de l'església de Sant Genís de Vilassar.⁶ Aquest acte simbòlic, propi d'una mentalitat noble imbuida de luxe, contrasta, quasi com una paradoxa, amb la veritable causa de la venda.

Les clàusules del testament, tal com es fa en aquests tipus d'escriptures, obliquen, primer, a tornar els deutes del difunt, i, seguidament, a efectuar els llegats deixats a les persones i als llocs religiosos. Però en aquest document en concret, al final, Berenguer de Sant Vicens fill, lloa i aprova el llegat concedit pel seu pare, afegint que els deutes del seu antecessor, provats per instruments públics i testimonis fidedignes, es paguin sense dilació.

Aquesta és la raó principal. No fou tan sols l'epidèmia la causa de la desgràcia. La família estava molt endeutada, com altres exemples de la petita noblesa, decadent, que s'enfonsa en aquesta època. Suggestir que la carestia de 1333 havia minvat les rendes agràries, i que el despoblament del camp agreujaria els problemes, es necessari. Cal afegir a més, la manca absoluta que aquests senyors feudals tenien de mentalitat de benefici. Intentar una millor rentabilitat de la terra i un creixement de la producció, era totalment alié a un estament preocupat per una vida cavalleresca, abocada a les despeses i al luxe, quan la conjuntura econòmica era més desfavorable. No ens pot estranyar, doncs, la conseqüència: els marmessors, en 1352, es veuen obligats a vendre la jurisdicció completa, donat el gran nombre de creditors del testador.

ELS CASTELLS

Les dues jurisdiccions senyoriales existents al Baix Maresme des del segle X (basant-nos en dades documentals), foren les cases feudals de Mata i de Sant Vicenç.

Els senyors de Sant Vicenç i Vilassar extenien el seu domini des de Teià a Mataró, incloïnt dins del seu terme les parròquies d'Argentona, Cabrera, Cabrils, Vilassar, Premià i Teià. El senyoriu, al segle XIV, contava amb dos castells. Els de Sant Vicenç, castell roquer construït sobre el turó de Burriac, i el de Vilassar, més accessible (una diferència de més de 200 metres d'altitud), més vora la mar, i utilitzat més com a palau que com a edifici defensiu.

Per poder donar una descripció dels elements constructius dels castells hem emprat fonts diverses: l'observació directa de les runes i edificis, les explicacions d'historiadors anteriors i les dades documentals.

6. SGV, 2-3-2 (línea 7): «... volens et mandans que nos, dicti manumissores sui, emerrevimus unum pannum aureum cum quo corpus suum cohoperetur. Et post sepulturam suam, dictus pannus daretur altari Sancte Marie, constructo in Ecclesia Sancti Genesii de Vilassar...»

a) *EL CASTELL DE SANT VICENÇ*

El castell de Sant Vicenç es troba quasi bé del tot enrunat. Resta tant sols una paret i una torre circular. El parament és barrejat, irregular, format per pedres tallades de diferents mides, seguint filades no gaire perfectes. A la torre hom endevina aprofitades peces d'elements de cistes del segle XII, potser per obtenir ventilació i il·luminació. La paret està formada per dos cossos. El de mà esquerra, conté una volta d'arc de mig punt. El de la dreta una obertura rectangular.

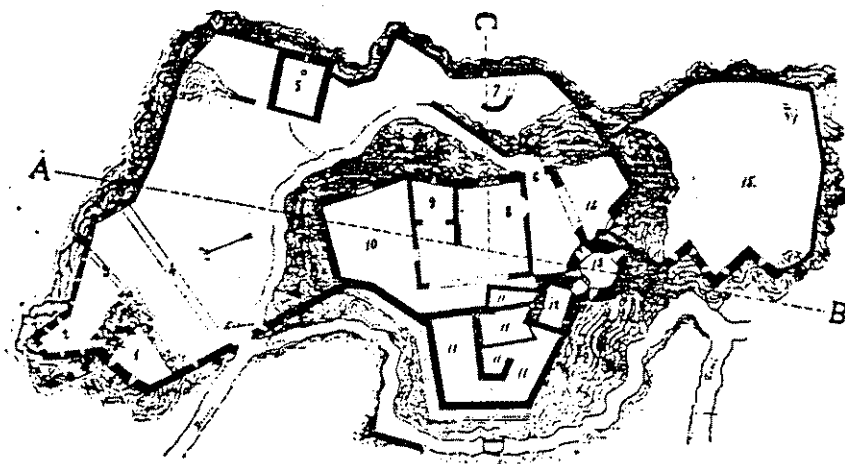
BURRIAC

Fig. 1. (Segons Carreras Candi)

Carreras i Candi ens dóna una explicació molt més completa de les dependències del castell de Sant Vicenç. Primer assenyala que l'edificació es féu sense aplanar la montanya, i per tant, les prominències rocoses quedaven dins l'habitable, com podem constatar encara. Continua dient que hi havien cambres cobertes, de més d'un pis, potser utilitzades com estables d'animals. Dues cisternes, un petit pati on restava situada una torre, una habitació rectangular, una capella sota l'advocació de Sant Vicenç, de la qual el castell prendrà el nom, un lloc per maltractar als enemics presoners i la torre d'homenatge. Segons l'historiador, el castell es dividia en dues parts, una superior i central (incloïa: la capella, la sala d'armes, les cambres i

Fig. 2. CASTELL DE BURRIAC. (Foto Alfonso Bru).

Fig. 3. CASTELL DE BURRIAC. (Foto Alfonso Bru).

l'habitable senyorial), l'altra inferior (incloïa: sitjes, fossos, habitacles del servei). Una entrada a la part inferior i potser una rampa per la qual es baixava d'una terrassa al sòl.⁷

A partir de les dades documentals podem afegir que al moment de la venda el castell de Sant Vicenç tenia edificis.⁸ Interessant el ressaltar aquest punt a l'escriptura, encara que les edificacions s'havien deixat d'utilitzar com a residència habitual a principis de segle.

b) *EL CASTELL DE VILASSAR*

El castell de Vilassar encara està habitat actualment. Farem una descripció de l'edifici tal com es troba avui en dia, després de moltes remodelacions. Al segle XI hi havia la torre de guaita antiga, que encara es conserva. Més tard, es deurién bastir algunes dependències i els Sant Vicenç les utilitzaven com a refugi de caça.

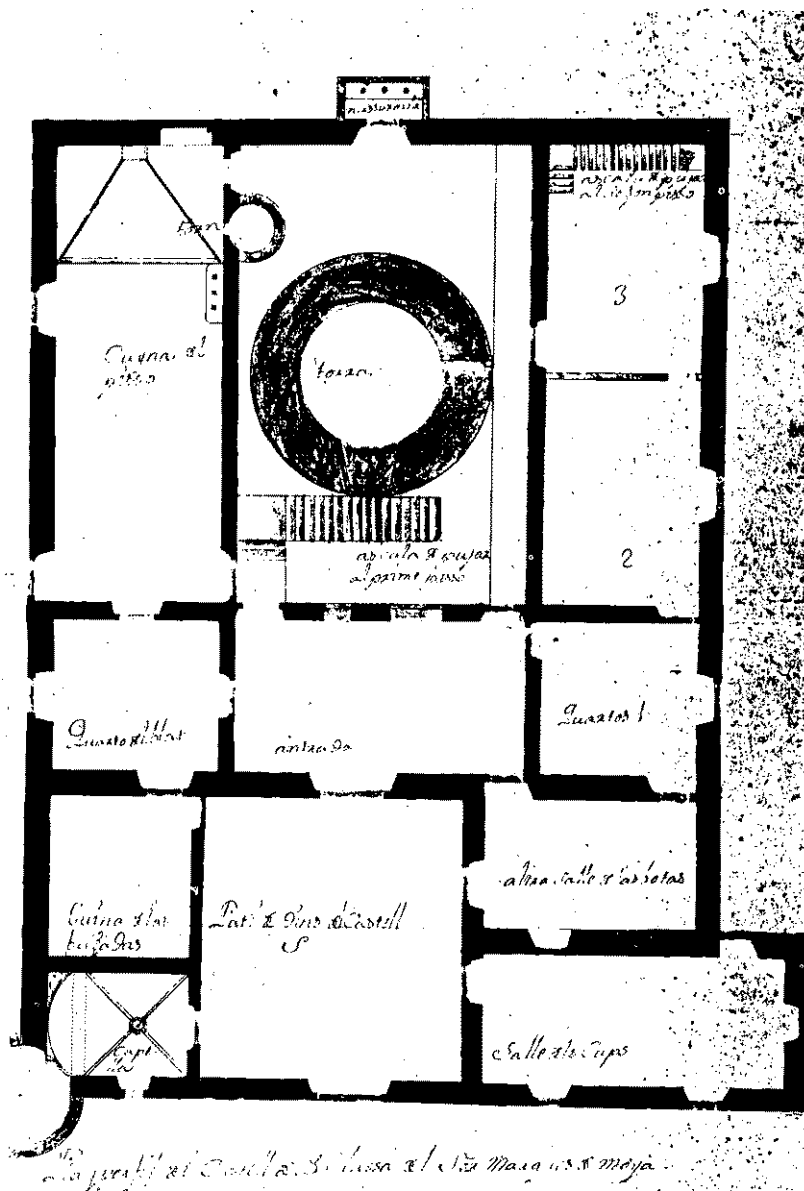
La planta del castell s'ha definit com d'irregular descentrada.¹⁰ A partir d'un plànol

7. CARRERAS I CANDI, F.: *Argentona històrica*, (Barcelona, 1981), p. 39.

8. SGV, 2-3-2 (línea 33): «... dictum Castro de Sancto Vincencio cum ipso puio et omnibus edificiis eius...»

9. MONREAL, MARTÍ DE RIQUER, LL.: *Els castells medievals de Catalunya*, (Barcelona, 1958), p. 58.

10. CATALÀ I ROCA, P, et alii: «El Maresme», in *Els castells catalans*, (Barcelona 1967), p. 708.

antic, probablement del segle XVII, que reproduïm al nostre treball, efectuarem l'anàlisi de la distribució en planta. Com hom pot observar, l'estructura correspon a una forma rectangular, un xic trencada per la petita torre rodona de l'angle esquerra de la façana i l'extrem avançat del costat dret.

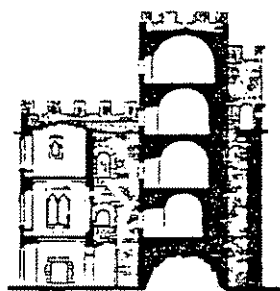
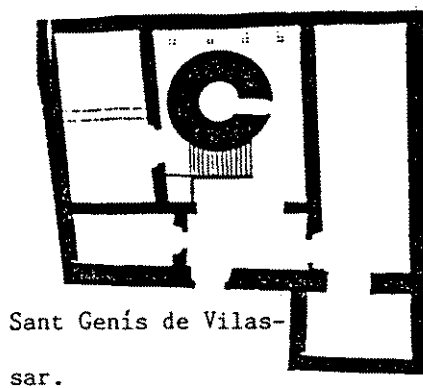
Precedeix al castell un vall bastant ample i fondo. Al mig, un pont d'obra. La torre cilíndrica que flanqueja la façana exterior està formada per merlets quadrats, on s'hi afegeixen garfis de pedra ben treballada, del tipus característic del segle XIV. La porta, la qual s'obra al pont, té grans dovelles de pedra i es troba incrustada a la muralla. Seguint la planta esmentada, entrem en el pati de dins del castell. Cinc obertures donaven a aquest. A la dreta, la sala destinada als cups i la de les botes. Notem com en detalls solament de tipus constructiu podem ja copsar l'importància dels conreus amb més incidència al terme: el vi, seguit dels cereals. A l'esquerra, la capella, sota l'invocació de la Santíssima Trinitat i la Concepció de la Verge Maria, segons consta en un breu per a poder celebrar-hi missa datat el 20 d'abril de 1402. Al seu costat, la cuina de les bugades.

La darrera obertura ens endinsa al nucli del castell, format, ara sí, per un quadrilàter que inclou la vella torre rodona al seu interior. L'ala dreta presenta el quarto destinat al magatzematge del blat. La cuina, al pis superior, amb el forn pertinent, d'important bastiment, amb la corresponent sortida de fums exteriors. Al centre, la torre antiga, voltada d'una escala per a pujar al pis elevat, que, en el seu primer tram és de pedra, després segueix en un passadís volat fins arribar a una escala de fusta per pujar al pis. L'ala noble del conjunt es situa a l'esquerra, amb les tres habitacions marcades al plànol. A l'exterior, amb obra de mur de tàpia, l'anomenada al dibuix «necessària»: les letrines.

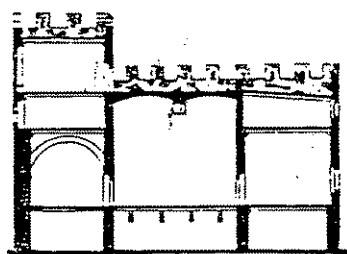
La torre és cilíndrica, rústega, remarcada per merlets quadrats. Segons Monreal i de Riquer, a Vilassar hi havia, al segle XIII, un castell amb la torre de l'homenatge i un recinte semblant a l'actual. A les darreries del segle, comencen les modificacions. Al segle següent, segurament sota el domini dels Desbosc, continuen les reformes i la façana principal es decorarà cap a les darreries del segle XV. Es a partir d'aquestes dades, per les quals hem cregut important l'aportació del dibuix de la planta del castell, que, malgrat a ésser realitzat amb posterioritat, pot considerar-se pel que fa a disposició, utilització i estructura, molt propera a la conformació que gaudiria a l'època del nostre estudi.

El senyor feudal mantindrà diversos litigis amb els homes del seu terme que es negaren al servei d'obra, i per tant, sabem que al segle XIV hi havia un mur de barbacana, el fossat i fortaliseses.¹¹ A partir d'altres conflictes, podem afirmar que hi

11. SGV, 2-3-24 (línea 4): «... ipsi homines operentur et teneantur operari et opus facere in vallo et muro, barbachana et aliis fortitudinibus ipsius Castri...»

Secció transversal

Secció longitudinal

Fig. 5. (Segons els *Castells Catalans*, cit).

Fig. 6. CASTELL DE VILASSAR. (Foto Alfons Bru).

havia un menjador, potser destinat a sala de recepció, i una cambra.¹² També s'ens citen les dues portalades, la torre de guaita¹³ i l'existència d'una cuina, segons la crida pública manada pel senyor:

«Ara hoiats, de part del honorable Miquel dez Bosch, que com la paret de la cuina qui es forana del castell de Vilaçar s'enderroch tota, que sta perillós de venir, ne perçó, lo dit honrat en Miquel, notifica e mana ab beu de la crida present, a tot hom generalment qui sia poblat dins lo terme del castell de Vilaçar, que dins XXX dies primers vinents haie fet pertret de pedra de calç, de arena e de argila e de altres coses neçesaries a la dita obra de la dita paret en tal guissa que la dita paret se puxa tornar de present com lo dit paret sia fet, sots la dita pena de XXX lliures, e que les dehenes ab tots aquells de lur dehena facen les dites coses neçesaries a la dita obra, axí com los vendra per lurs jornades sots la pena damunt dita».

Hem inclós el ban sencer, per considerar interessants les cites dels materials de construcció requerits, així com la pena pecuniària imposada a qui es negava a prestar el servei.

12. SGV, 2-3-13 (línea 19): «Bernardus Iohannis capud excubiurum Civitate Barchinone existens personaliter una cum mecum dicto notario et Petro Batayerri sagione intus Castro de Vilassario in quadam *sala vive menjador* eiusdem Castri...»

idem (línea 22'): «... et hiis dictis, incontinenti ipsa venerabilis domina, intrant in quadam *camera* ipsius Castri...»

13. SGV., 2-3-20 (línea 55): «... et induxerunt eum intra fortalicium ipsius Castri, videlicet, intra primam et secundam portalia...»

idem (línea 58): «... et eciam postmodum fecit apponeri unum umbonem in firmitate turris veteris et roninde ipsius Castri...» 14. SGV, 2-3-2 (líniees 7-9).

L'habítacle, com senyala Le Goff, constituía una manifestació de la diferenciació social. El castell es distintiu i signe de seguretat, de poder i de prestigi. Bén defensat, amb més espai interior que la senzilla casa pagesa, la vida es concentrava a la sala principal. El mobiliari era reduït. El veritable signe de prestigi és la pedra i les torres, elements diferenciadors dels masos, fets sovint amb fang i fusta. El castell constituía el símbol de poder d'un individu o d'una família.¹⁵

ELS ELEMENTS DEL SENYORIU

Els documents relatius a la venda de la jurisdicció ens detallen el conjunt dels béns. Hem considerar tres grups: primer, tot el que fa referència a elements físics (edificis, terres, aigua, indústries); en segon lloc, tot el que fa referència a elements humans; finalment, tot el que fa referència als elements de poder (rendes i drests).

Els edificis de major importància, són, evidentment, els castells. El de Sant Vicenç el tindrà pel senyor rei, sota el seu domini i alou. El de Vilassar en lliure i franc alou. A continuació les torres, elements defensius, com la del Cogoll, situada entre Argentona i Mataró, desapareguda en l'actualitat. Els habitacles menors són els masos, bordes, cases i habitacions. Una gradació, suposem, que segueix un ordre d'importància social i constructiva.¹⁶

Els masos estan repartits dins del domini seguint un tipus d'hàbitat que té tres característiques fonamentals: la continuïtat des de l'època romana, amb transformacions evidents; la dispersió i la concentració. Majoritàriament és un tipus d'hàbitat dispers, però seguint una tendència a la concentració al marge de les rieres i torrents. El focus més important es forma a les dues riberes de la riera d'Argentona, així com en veïnats que encara avui en dia mantenen la seva identitat, com el de Pins o El Cros.

Les cases es troben concetrades al redós de les sagreres. Les de major relevància seran les que es formen a les parròquies de Sant Pere de Premià, de Sant Genís de Vilassar i de Sant Julià d'Argentona. En un segon ordre, les de Cabrera, Cabrils i Agell.

Les bordes i habitacions, com a elements constructius de segon ordre, considerem seguien les tendències ja esmentades.

Dins d'aquest primer grup, malgrat no es tracti d'edificis, hem col·locat els enginyers amb la finalitat de càstic, és a dir, les forques i els costells.

Les forques de la jurisdicció estaven situades al pujol de Cerdanyola, llindant

15. LE GOFF, J.: *La Civilización del Occidente Medieval* (Barcelona, 1969), p. 484-6.

16. SGV, 2-3-2 (línea 22): «... nomine predicto pertinuerunt et pertinent in eisdem et in mansis et mansoneriis eorum ubique. Ita tamen et illo modo quo ad dictum testatorem sue mortis tempore pertinebant. Et cum dominibus habitacionibus...»

amb el terme del castell de Mata.¹⁷ La forca era generalment de fusta, sovint dos pals clavats al sòl, per aplicar la pena de mort. Allí es penjaven els condemnats, quant aquests eren persones vils.

El segon instrument utilitzat per castigar eren els costells, pals o columnes de pedra on hom lligava al qui era mereixedor de la vergonya pública. Per fer-ne una comparació, el que a Castella s'anomenava «el rollo». Es colocava a l'entrada de les poblacions. La mateixa esposa del senyor feudal ens dóna alguna idea, segons les seves pròpies paraules, del costell:

«Vosaltres, hic poriets ésser mala venguts, bacallars, ladres, qui sou entrats en lo terme de Vilaçar, per pendre e penyorar los homes den Pere dez Bosch, e no haiats temença, quen Pere dez Bosch és tal persona quel sabrà bé afustar, axí com fa daltres qui han affejat de fer semblants coses, com ell na privilegi del senyor rey...»¹⁸

El privilegi reial que esmenta, concedit l'any 1354, deixa ben clara la funció: «...erigir un costell per fustigar als delinqüents, i també açotar i flagel·lar...».¹⁹ Els pagesos no veieren mai amb bons ulls l'aixecament d'aquests aparells. Deu anys més tard encara eleven llurs greuges. El senyor arribarà a personar-se amb el seu procurador i el veguer de la ciutat de Barcelona, parròquia per parròquia, aixecant acte públic, signat per notari, llegint les concessions reials devant dels homes del seu terme, ratificant-se en el dret de tenir-hi el costell. Es desplaçarà a Cabrera, a Argentona i a Vilassar, on estaven alçats. A tot arreu recollí protestes.²⁰

Les diferents categories de sòl agrari s'ens expliciten: honors del castell, feus, horts, hortets, l'horta *ad propriam culturam*, és a dir, la que es conreava en benefici del senyor. Les possessions cultivades i ermes, a la muntanya i al plà. Prats, pastures, selves i boscos, especificant, en aquest darrer cas, el drets sobre la llenya i els llenyataires, punt que ens sembla important, car es tractava d'una de les fonts d'energia natural i bàsica. Deveses, monts, plans, garrigues, vinyes i plantes en general. Ressaltarem el fet de citar com a únic conreu diferenciat la vinya. Es compren que dins del mot «terres cultes» es donava a entendre qualsevol cultiu. Mitjançant els contractes emfitèutics i l'estudi dels agrers, podem afirmar que existia el conreu del blat, de l'espelta, la civada i l'ordi. Potser la menció de les vinyes correspon a un òptica més geogràfica que agrària. És força segur que els ceps es plantaven als marges escalonats de montanya, seguint les terrasses allargades que prenen el nom característic de «feixa» i de les que els contractes de terres, i les compres i vendes, n'estan plenes d'exemples.

17. SGV, 2-3-15 (línea 46): «... in altitudine dicti podii de Cerdenyola iuxta furchas qui ibi sunt...»
idem (línea 47): «... et aygues versants versus Castrum de Sancto Vincencio cum ipsis furquis sit de terminis Castri de Sancto Vincencio...»

18. SGV, 2-3-18 (líneas 20-21).

19. SGV, 2-3-18 (líneas 5-6): «... a modo valeatis et vobis ac vestris sit licitum in eis scilicet loco et locis de quo vobis videbitur custellum sive custella, erigere et tenere, ac delinquentes ibidem fustigare et eciam açotare ac flagellare seu flagellari ac açotari et alia omnia fieri...»

20. SGV. 2-3-9.

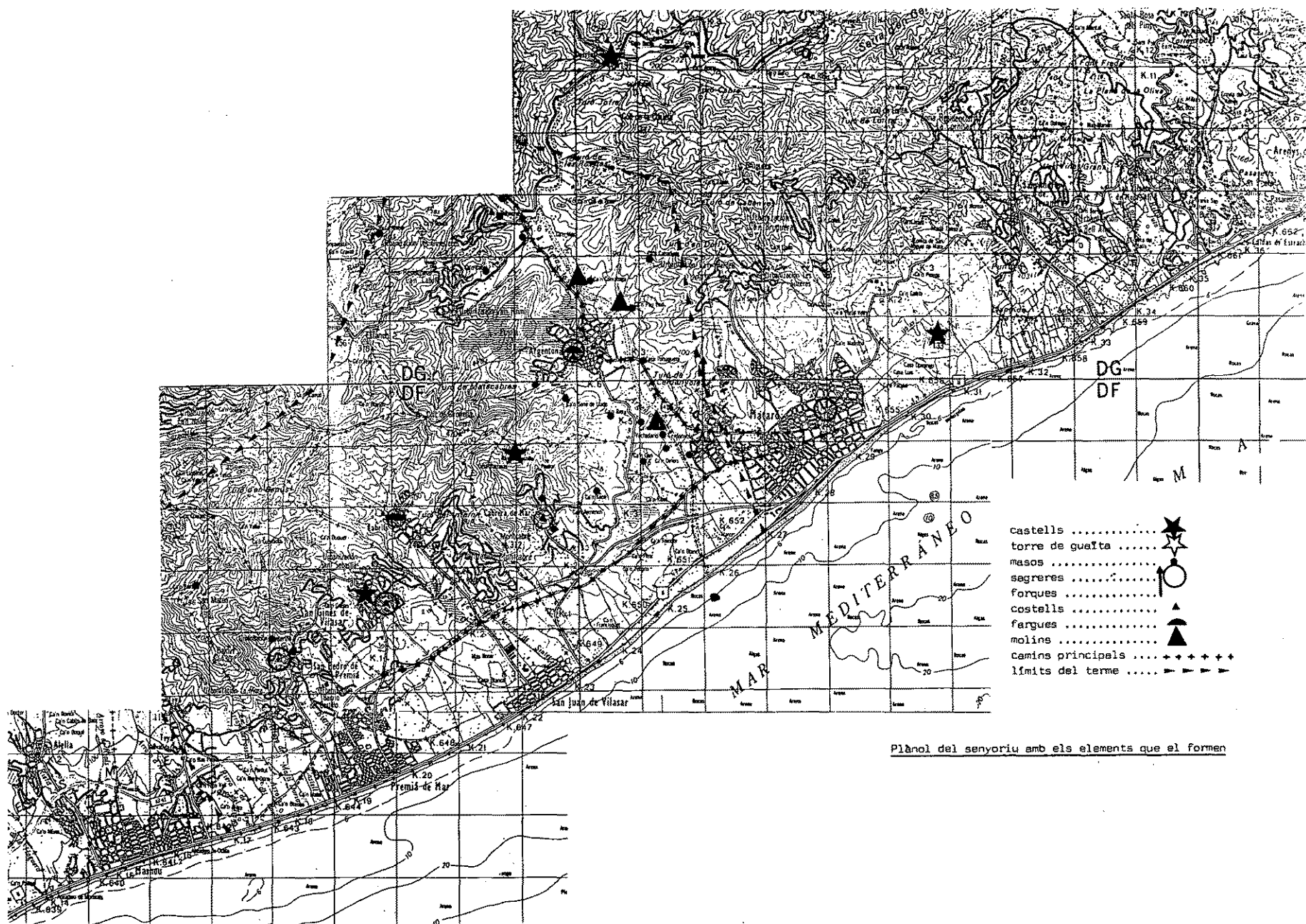

Fig. 7.

La relació directa amb una altra font d'energia ens ve donada per l'ús de l'aigua. Fins i tot l'assentament de l'hàbitat ve donat per aquest condicionant. Es lògic, doncs, que al moment de vendre s'especifiqui tot el que es relaciona amb aquest medi de subsistència: les aigües en general, els aqueductes (entenem com a conduccions d'aigua i de regadiu, rius, vivers, fonts i trobes. El mar s'ens dóna de forma indirecta, amb el dret de pesca.

Pel que fa a les indústries, cal citar les fargues i els molins. Les fargues del senyoriu es troben a Cabrils i a Argentona. Tenim dades documentals de la farga d'Argentona²¹ des de finals del segle XIII. La primera vegada que hem llegit que n'existia una altra a Cabrils és quan es ven la jurisdicció. Soposem que estaven dedicades al forjat del ferro, car ens costa de creure que fossin alhora fundicions. No tenim notícies de mines de ferro a la nostra comarca. Ben segur, però, que es confeccionaven les eines destinades al treball del camp, i potser armes pels cavallers, així com utensilis d'ús domèstic.

Els molins, que com les fargues formen part del monopoli del senyor, s'esmenten en plural, sense indicar-nos el lloc concret on estaven situats. Es venen amb tot el que componia el complex moliner: casals del molí, les aigües per moldre, recs i caprecs, trestalladors, rescloses, glebes i fustes, «molisrons», «redets», i tots els utensilis i aparells per portar a terme la moltura, així com els destrets del molí.²² Basant-nos en dades documentals extretes dels contractes emfitèutics, podem situar tres d'aquests molins, anomenats de Mossó, d'en Croanyes i d'en Matheu.²³ El darrer d'aquests establiments ens dóna la situació de la indústria sense cap dubte: *in parrochia et in riera d'Argentona...*, el mas d'en Mossó i el d'en Croanyes també bordejaven la riera. El que els molins es trobessin a les seves riberes és comprensible ja que necessitaven l'aigua com a força motriu. Pensem que eren molins fariners, dedicats a la moltura de grà.

Els estaments socials i humans venuts amb la jurisdicció feudal engloven totes les situacions possibles dins d'aquest marc rural que ens ocupa: cavallers i dominats, castlans, feudataris, homes i dones que allí viuen com a rustecs, llenyataires i moliners. Els únics oficis esmentats són aquests darrers, i podem afegir el de ferrer, donada l'existència de les fargues. No tenim documentats als petits artesans, que amb molta seguretat formaven part del microcosmos parroquial. A més, cal considerar que el pagès era alhora artesà, al mas es conreava la terra, però també es filava, es teixia, es fabricaven els útils d'ús corrent, les peces de ceràmica grisa per cuinar, es coïa el pa i es treballava la pell i el cuir.

21. AMA, 10 i 11.

22. SGV, 2-3-2 (línea 26): «... et cum molendinis et cum casalibus in quibus sunt constructa et cum aquis de quibus molunt et molere debent et cum reguis et capireguis et trestalladors et cum resclosiis et cum molisrons et redetiis et omnibus utensilibus et apparatus eorumdem molendinorum et moligiis et disfructu molendi et omnibus aliis iuribus et pertinentiis eorumdem...»

23. Un establiment del 1256, al molí de Mossó (AMA, 4), i dos establiments més al 1390, un complex moliner al molí d'en Croanyes (AMA, 53) i al molí d'en Matheu (AMA, 54).

Els elements referits al poder senyorial fan esment de les rendes i drets que rebia el senyor. Dins del conjunt de la venda s'inclouen els censos i els censals, agrers i delmes. I també els usatges, joves, tragines, quèsties, toltes, fòrcies, plàcits, establiments, fermaments, serveis, emprius, cugúcies, exòrquies, homicidis, intèsties, redempcions d'homes i dones, homenatges de cavallers i d'altres, bans, drets de pesca i destrets de molí. Pel gran nombre de servituds esmentades, podem considerar que el domini senyorial era prou important, afegint-hi usos i mals usos.

EL TERME JURISDICCIONAL

El terme de la jurisdicció feudal el tractem com a un conjunt únic, sense fer distinció entre els dos castells, car corresponen al mateix senyor. Els castells veïns que limiten amb el de Sant Vicenç i Vilassar són els castells de la Roca del Vallés, Dosrius i Mata. En direcció a la ciutat de Barcelona, més enllà de Teià, les possessions de la Casa de Badalona, en mans dels Santcliment des del segle XIII. Els límits amb els castells de Dosrius i Mataró els podem fixar de manera molt concreta, utilitzant escriptures del segle XIV. El senyor de Sant Vicenç promogué dos litigis amb aquests castells, aconseguint la termenació i la declaració pública per acte notarial en 1360 i 1362.²⁴

Les controvèrsies judicials segueixen sempre el mateix ordre: primer, s'especifica qui són els litigants. A continuació, es declara la raó del litigi.

Tot seguit, davant, testimonis legals (batlles general, doctors en lleis i llicenciats), es llegeix públicament la carta del rei que autoritza a portar a terme l'acte i l'encomanament als personatges jurídics de que facin la limitació.

Recolliran informació sumària, escoltaran raons i defenses, llegiran els instruments públics i consideraran les declaracions dels caps de casa habitants al terme des d'antic, conscients i sabedors de les limitacions anteriors.²⁵ Hom concedeix la concessió per posar mollons i fites, visibles en aquell moment i en el futur.

A continuació, els jutges, els prohoms i els propis interessats, a vegades representats per llurs procuradors, es reuneixen i comencen l'acte de la limitació. De bell antuvi es fa declaració pública de les raons per les quals es porta a terme l'acció. Mai falta la clàusula que diu la conveniència d'acabar amb tots els rencors entre veïns, odís i guerres, i també morts.²⁶ Com és usual als contractes medievals, s'efectua el jurament sobre els quatre Evangelis.

24. SGV, 2-3-4 i 2-3-15.

25. SGV, 2-3-14 (línea 6): «... et auditus eorum rationibus et defensionibus terminus habit per vos et remita informacione terminorum ipsorum tam per publicam instrumenta quam per antiquos homines fidedignos scientes ab antiquo confines terminorum predictorum usque ad interlocutoriam vel definitivam sentenciam...»

26. SGV, 2-3-14 (línea 19) i 2-3-15 (línea 23).

Més tard, comença la divisió. Es fa amb molt de detall, pas a pas, quasi es pot reconstruir el camí, a peu, pels honors, les tinences, els torrents, les rieres, puigs i pujols. Per a traslladar-ho a les nostres investigacions actuals, les dades són massa relatives. És a dir, al col·locar una fita s'ens fa esment, tal vegada, d'un pi esporgat, d'una altzina que s'escapça, d'una roca blanca, factors tant poc fiables i tan canviants que és impossible de situar-los en l'actualitat. També la toponímia ha evolucionat, i no tots els noms dels pujols i les rieres corresponen als d'ara. Malgrat aquestes dificultats, fent una anàlisi exhaustiva de la documentació, i comparant aquestes dades amb les fornides pels límits dels establiments, compres, vendes i bescanvis, podem extreure situacions de tinences molt segures, i en conseqüència, no allunyar-nos massa de la termenació efectuada.

Donat el fet de la necessitat de confessió del prohoms de les contrades, i llur posterior aprovació, per delimitar les jurisdiccions, creiem que no és massa aventurat el suggerir que els termes establerts al segle XIV eren molt semblants als més antics, encara que no podem assegurar des de quina època aquests eren vàlids.

Cada vegada que es clava una fita es declara públicament la divisió de termes. Normalment es col·loca una estaca de fusta, per a senyalar el lloc on, més endavant, s'hi posarà un molló. Si els límits es fan dalt d'un pujol, s'especifica, a més, a qui correspondran les aigües vessants. Per exemple: «...i les aigües que vaixin cap el castell de Mataró, que siguin del castell de Mataró, i les que vaixin cap el castell de Sant Vicenç, pel castell de Sant Vicenç...».²⁷

Malgrat el relativisme de les dades aportades, és pot conèixer, a partir d'aquests documents, el traç dels camins i quins eren els més utilitzats. S'ens cita la via pública que va de Mataró a Barcelona, l'antiga Via Augusta actual Camí del Mig. La via que enllaça Argentona i Cardedeu, els camins de segon ordre, com el que va de Mataró al Cros i a Vilassar. També són interessants per fixar les propietats que limitaven un terme i l'altre, i saber a quin senyor feudal corresponia cada pagès. Es pot fer, a més, un estudi de la vegetació, car les espècies arbustives estan donades amb força més detall que en altres tipus de documents, així com una anàlisi comparativa de la toponímia antiga de puigs, pujols, rieres i torrents.

Un cop delimitats els termes, es declara sempre que els aious, delmes, i altres rēdits deguts a un senyor es deuen de satisfer tal com s'ha fet fins aquell moment, malgrat, pasada la limitació, restar dins del terme del castell veí. Al final, s'estableix qui deu pagar les despeses del litigi. Es declara expressament que ningú mogui les fites de lloc, ni pugui arrancar-les, ni canviar les estaques.

Tal com hem pogut veure, la termenació es realitza prenent com a base els elements físics, seguint una divisió totalment geogràfico-natural. El propi monarca,

27. SGV, 2-3-15 (línea 46): «... sic que aygues versans versus Castrum de Materone sit de terminis Castri de Materone et augues versants versus Castrum de Sancto vincencio cum ipsis furquis sit de terminis Castri de Sancto Vincencio...»

quan fa la concessió, així ho especifica: «...segons els rius, les montanyes i semblants...».²⁸

* * *

Hem situat sobre el plànol els elements dels senyoriu, els límits amb els castells veïns i les principals vies.

PROCÉS DE LA VENDA

Segons una carta reial datada a Lleida el maig de 1352, sota segell secret, el rei Pere s'adreça als marmessors del testament de Berenguer de Sant Vicenç, per satisfer als nombrosos creditors que aquest té, comunicant que ja ha ordenat el ban que es farà públic a la ciutat de Barcelona i ha assabentat als Consellers i Prohoms de la ciutat, per tal que la venda de la jurisdicció de Sant Vicenç i Vilassar es faci d'aquesta manera:

«Ara hoiats, per manament del veguer, ordenarem los Consellers, els Prohoms de la ciutat, que nul hom de qualque estament o condició, sia qui sia, cudor o curador o administrador o procurador o per altra que sua non sia, que no la gos vendre sino publicament, cridant per la ciutat, a encant públich per XXX dies continuament o més, si més se volran, e qui contra farà, que pach per ban aytant com serà la meitat del ...que la possessió serà venuda a lo Corredor qui la venda hauria feta pach per ban D sous. Emperò que per la ordinació ho ban desus dit no sia perindicat et negun dret de pubill o daltre dret hi hagus».²⁹

I així es feu la crida, per trenta dies, per cinquanta, i més.

Pasats els dies fixats, es realitzà la subhasta pública. Era disabte, el dos de juny de 1352. Els corredors, en Jaume Riupoll, corredor públic i jurat de la ciutat de Barcelona, i en Jaume Berenguer, corredor d'honor, ja estaven a punt.

A la plaça de Sant Jaume de la ciutat de Barcelona s'han personat els marmessos de Berenguer de Sant Vicenç. Encenen un ciri, que posen dins d'una llanterna, com és costum a la ciutat.³⁰ S'asseuen, al costat del pal del qual penja l'albarà amb les condicions de la venda. Els corredors van amunt i avall, cridant amb veu alta:

«Nou milia cincentes liures pel castell de Sant Vicenç e de la honor de Vilasar, axí com en l'alberà se conté, ay negú qui més hi dó, e més hi diga, que io he manament

28. SGV, 2-3-15 (línea 25): «... dividuntur, fexurientur et mollonentur juxta eciam nobis comissa per dictum dominum Regen, secundum que ite termini Castrorum et similium dividuntur ut sivi Rivi, montanee et similia...»

29. SGV, 2-3-2 (líneas 69-71).

30. SGV, 2-3-4 (línea 2): «... accensa candela in quadam lanterne ut est fieri assuetum in Civitate Barchinone...»

de vendre e despetxar-sus ara, a tot hom qui més hi dó, e més hi diga».³¹

I així anava, per la plaça, Jaume Ripoll, corredor.

Se li acosta el venerable Roger de Sant Vicenç, que li diu:

— «En Corredor, io són aparellat de dar-hi deu milia liures a ús e acostuma de Barchinona, e de dar-hi senyal de dus milia liures.»

Els corredors responen:

— «Senyó, vos deys hi deu milia liures ab les condicions ho capitols en l'albarà contengudes.»

— «Non, sinó a ús e acostuma de Barchinona».³²

Aquesta primera puja ens porta a fer dues reflexions. La primera, fer notar com un membre de la família, segurament d'una branca lateral, s'esforça per recuperar el patrimoni familiar, abans de que passi a mans estranyes. La segona, l'intent de fer-ho segons el sistema de «paga i senyal», repetint que aquesta és la costum de la ciutat. El que és evident és que en aquell moment no disposava de la suma requerida.

Continuem amb la subhasta. El mateix dia, pasada l'hora complerta, els corredors s'adrecen als marmessors testamentaris dient:

— «Senyors, en Roger Sant Vicenç hi diu deu milia liures a ús e acostuma de Barchinona, e dar-hi senyal de duo milia liures».

Responen els marmessors:

— «Diu les hi ab les condicions ho capitols en l'albarà contengudes».

Els Corredors:

— «Non».

Els marmessors:

— «No y digats si donchs no y diu ab les condicions ho capitols qui són contengudes en l'albarà, mas si en Roger ho altre hi diu més ab les dites condicions ho capitols en l'albarà contengudes, deys hic encantats, e venets a qui més hi dó ab les dites condicions e capitols».³³

Les condicions establertes a l'albarà eren tres: la primera i principal, l'obligació de que el pagament fos al comptat. D'ací els problemes d'en Roger de Sant Vicenç. La necessitat de diners per pagar els deutes del testador imposava aconseguir-lo amb rapidesa. I a més, que la suma es deixés a les taules dels canviadors fixats, per que eren de confiança. El segon punt es referia a l'impossibilitat de que la venda es revoqués, per cap persona. El tercer, l'obligació de termenar el castell.³⁴

Devant del notari i dels testimonis especialment cridats per aquest acte, en Jaume de Ripoll subhastava dient:

— «Nou milia çincentes liures, ay nul hom qui més hi dó, e més hi diga?».

31. SGV, 2-3-4 (línees 3-4).

32. SGV, 2-3-4 (línees 5-7).

33. SGV, 2-3-4 (línees 10-12).

34. SGV, 2-3-2 (línees 72-78).

Arriva en Guillem Moles, prevere de la diòcesi de Barcelona i procurador general del venerable Pere des Bosc, escrivà de ració i ciutadà de Barcelona. L'origen possible de la família des Bosc i la potencia econòmica dels funcionaris de l'administració regia han estat estudiats en un altre treball.³⁵ Serà en Pere des Bosc qui comprarà la finca de Vilassar, com a més oferent, i segons les condicions contingudes a l'albarà, es a dir, en comptat. La liquidesa monetària del funcionari, que en aquells anys crítics disposava d'una suma tan elevada, era, doncs, molt important.

L'alta burgesia, que detenta el poder municipal, que resta al costat del rei concedint-li empréstits molt rentables i dels quals en treuran profitosos beneficis, tractarà d'invertir en la compra de possessions fora de la ciutat, per refermar el seu *status*. L'aspiració a assolir un nivell superior, confonent-se amb la noblesa, es farà cada vegada més i més acusat. Podriem apuntar també que en anys de pestilències, hi havia un cert interès per marxar de la ciutat i establir-se al camp, fugint de la malaltia. Nogensmenys, hem de senyalar que el nostre personatge continuarà vivint a la ciutat, i fins i tot obligarà als homes del seu terme a desplaçar-se a Barcelona per prestar-li homenatge després de la compra.³⁶ Aquests fets ens inclinen vers l'hipòtesi de que Pere des Bosc utilitzà el castell de Vilassar com a segona residència, amb una mentalitat molt semblant a la de la gent de ciutat d'avui.

L'administrador reial, en Pere des Bosc, paga les 9.500 lliures de la següent manera: dona als canviadors, com a pagament i signe (paga i senyal) 100.000 sous. La resta, la deposita a les taules considerades idònees pels marmessors. Jaume Cavaller, a qui deixa 33.333 sous i 4 diners; Francesc Castelló, a qui deixa la mateixa quantitat. Berenguer Sestrada, a qui el mateix, Jaume Vilar, a qui deixa 27.000 sous, i a Bernat Bertran 22.000 sous. En el mateix document llegim que totes aquestes quantitats sumen 149.000 sous i que la resta, 41.000, els satisfarà directament als marmessors. Dels 190.000 en deduiran el salari dels corredors, la resta servirà per pagar els deutes.³⁷

L'acte següent serà la presa de possessió corporal dels seus dominis. Un mes després, l'onze de juliol, es persona al castell de Vilassar, davant dels testimonis, els quals són Ferrer de Conamina, notari públic de Barcelona, el venerable Berengueró de Sentmenat, Pericó de Llor, donzell, Arnau de Cudina, Pere Rosell i Bernat Sabater, corredors. Són allí presents els marmessors, que l'esperen al castell. Quan Pere des Bosc arriba, aquests comencen a donar-li possessió, seguint unes pautes que es repetiran a cada lloc, carregades de l'importància del gest, de la qual la mentalitat medieval n'era tant dependent, com ha explicat Le Roy-Ladurie en un ambient completament diferent.³⁸ Pas a pas, amb un detall exquisit, expliquen com

35. CUADRADA, C.: *Les relacions camp-ciutat a la Catalunya medieval*. L'Avenç, n.º 94 (Barcelona, 1986).

36. SGV, 2-3-20 (línea 113).

37. SGV, 2-3-19 (líneas 49-62).

38. LEROY-LADURIE, E.: *Montillou, aldea occitana de 1294 a 1234* (Madrid, 1981).

el nou senyor pren possessió. Es cuidarà de fer aixecar acte notarial a cada lloc on vagi. El símbol és l'element bàsic, l'essencial.

Els marmessors agafen a Pere des Bosc per les mans i el porten dins la fortalesa del castell. Pasen la primera i la segona portalada. Allí li entreguen la clau. Llavors, els marmessors surten fora, i el senyor es queda sol dins, obre i tanca les portes del castell en senyal de possessió. Al mateix temps, mana al seu escuder que des de dalt de la torre pregoni la següent crida: «En nom de Déu sia e de madre Sancta Maria, Vilassar és del honrat en Pere des Bosch!»

Com a distintiu de domini, fa colocar dos ambons o dos pavesos amb el seu signe. Tant l'ambó com el pavès eren elements mòvils, transportables. El primer com una trona, el segon en forma d'escut rectangular i oblong. Posarà també, fermament, un pavès a l'antiga torre rodona.³⁹ Cal fer ressaltar ací com la mentalitat de l'alta i enriquida burgesia pren amb gust i incorpora la simbologia de la noblesa, el gest i l'actitud.

Encomana la clau del castell al batlle natural, en Bernat Flor. Reunits els homes que habiten allí, els marmessor declaren públicament que la venda ja s'ha consumat. Davant del notari i els testimonis, En Bernat Flor, en Jaume Flor, en Bernat Tolrà, en Pere Çapera, en Simó Rafart i en Pera Garau reben la notícia. Els executors del testament els absolen de tot homenatge, fidelitat i naturalitat que devien a Berenguer de Sant Vicenç, als marmessors i als hereus, i els hi manen que tinguin per senyor verdader a Pere des Bosc, des d'aquell moment. Els homes accepten *sponte* el manament, prometen ésser fidels i lleials, de cós i béns, com tot vassall és i deu ésser al seu senyor. Presten jurament sobre els quatre Evangelis i fan homenatge de boca i de mans a Pere des Bosc, tal com es recomana als Usatges de Barcelona.⁴⁰ El senyor fa aixecar acta al notari.

39. SGV, 2-3-20 (línea 57): «... et fecit apposi in dicto basturri duos umbones sive duos imperes paveses cum signo dicti Petri de Boscho et eciam postmodum fecit apponeri unum umbonem in firmitate turris veteris et roninde ipsius Castri...»

40. SGV, 2-3-20 (líneas 62-67): «... Absolverunt eodem homines et alios homines dicti Castri ab omni homagio, fidelitate et naturalitate ac alia qualibet necessitate quibus dicto Berengario de Sancto Vincencio quondam et eisdem manumissoribus et heredibus dicti venerabilis Berengarii de Sancto Vincencio tenerentur et essent ascripti seu obligati racione eorum que habent infra terminos dicti Castri seu alia. Et mandarunt idem manumissores, nomine manumissorio predicto, hominibus supradictis superius proxime nominatis qua decerto haberent et tenerent dictum Petrum de Boscho per vero domino dicti Castri et omnium turrium et pertinenciarum eiusdem et eorum sibique et pretenderent de omnibus hiis de quibus et quindere et satisfacere tenebantur et debebant dicto Berengario de Sancto Vincencio quondam dum vivebat et ipsis manumissoribus, nomine manumissorio predicto et heredibus dicti venerabilis Berengario de Sancto Vincencio, quondam. Et confesti dicti homines proximi nominati, acceptarunt sponte mandatum predictum. Et promiserunt dicto venerabili Petro de Boscho se fore fideles et legales ei de corpore atque rebus, prout quilibet vasullus est et esse debet suo seniore et pro hiis prestiterunt juramentum ad sancto dei quatuor evangelia et eciam prestiterunt seu fecerunt homagium dicto venerabili Petro de Boscho, ore et manibus, comendatum iuxta usaticos Barchinone».

El mateix dia, es desplacen a la Torre del Cogoll. Els marmessors agafen al nou senyor per les mans i el condueixen dins del pati de la torre, que està derruida. Surten. Pere des Bosc resta uns moments dins i després surt i fa aixecar acta notarial.⁴¹

L'endemà, es dirigixen al mas d'en Croanyes, a Argentona. Allí estan congregats catorze caps de casa de la parròquia. Es fa el mateix procés d'absolució i d'homenatge que el dia anterior havien efectuat els del castell de Vilassar. El notari redacta l'instrument públic. A continuació aniran a un molí.⁴² Tornen a agafar a Pere des Bosc per les mans i l'entren dins del casal moliner. El senyor, dins, obra i tanca les portes. Els dos moliners, reben el manament, per part dels marmessors, de tenir a Pere des Bosc en veritable domini. Accepten el manament i un d'ells, en Guillem Çolvera, li entrega dos diners menuts com a signe d'acceptació.

Anaren a continuació a la parròquia d'Argentona, i feren repicar *ad sonum de corafors*. Pren ací possessió corporal de les cases, que eren rectes, amb paret directa fins la torre (soposem la de l'església). L'agafaren per les mans i l'entraren dins la casa del ferrer, en Bernat Ferrer d'Argentona. Aquest li fa homenatge. Els marmessors entregaren al senyor un capbreu de la curia d'Argentona, en signe de veritable possessió,⁴³ el notari redactà el document.

Tornaren després al castell de Vilassar, on hi havien més homes del terme congregats, que prestaren homenatge tal com els altres havien fet. Pere des Bosc encomana l'ofici de saig i nunci del castell a Bertomeu Serra, aquest promet exercir i governar, axí com prestar homenatge.⁴⁴ Seguidament, li manà cridar a alta veu:

«Ara oiats per manament del honrat en Pere dez Bosch, senyor de la honor de Sent Vicent e del castell de Vilassar, que tot hom que sis seu dela dita honor e castell, sia per dilluns tot dia en Barchinona en l'alberch seu, per ferli sagrament e homenatge, sots pena de perdre lo que té per ell. Item encara que null hom de qualque condició sia de la dita honor e castell no gos par a coloms i amés no gos par a perdeus

41. SGV, 2-3-20 (línees 70-72): «... tradirerunt dicto Petro de Boscho possessionem corporalem seu quasi de dicta turri vocata dez Cogoll et omnium pertinenciarum et jurium suorum videlicet hoc modo, que acceptum ipsum per manus et inserunt ipsum Petrum de Boscho intra patium dicte Turris que diruta est seu in locum ubi solebat esse ipsa Turri edificata. Et dicti manumissores exierunt extra ipsum patium sive locum, dicto Petro de Boscho intus remanere. Et postea inde execute. Et hec petiit et rogavit dictus Petrus de Boscho inseri et adiungi instrumento predicto».

42. SGV, 2-3-20 (línea 82): «... Post predictam vero eadem die jovis proximidicta, dicti venaribilis manumissores accesserunt una cum dicto venerabili Petro de Boscho ad molendina dicti Castri...»

43. SGV, 2-3-20 (línea 94): «... et nichilominus dicti venerabilis manumissores, nomine manumissorio quo supra, tradiderunt dicto venerabili Petro de Boscho capibrevium curie de Argentona, in signum vero possessionis dicto Pero de Boscho tradite de iuniversis».

44. SGV, 2-3-20 (línea 102): «... et dictus Bartholomeus Serra promisit dicto venerabili Petro de Boscho exercere et gubernare fideliter dictum officium sagionie et preconitacionis...»

d'assí a la festa de Sent Miquell, sots ban de XX solidos per cascua vegada».⁴⁵ El document relata que així ho feren els homes del terme.

* * *

En cloure aquestes línies, ens cal ressaltar alguns aspectes que ens atreuen particularment. En primer lloc, la voluntat decidida del funcionari del rei enriquit en assolir les actuacions pròpies del *miles*, realitzant el ritus simbòlic amb una convicció absoluta. Incorporant també el sentit de la memòria del llinatge, amb la colocació de l'emblema familiar al castell, signe de poder i domini. Més tard, els emprèstits concedits a la Corona els utilitzarà per acaparar més i més privilegis, per tal de convertir-se en un senyor feudal complet.

45. SGV, 2-3-20 (línies 104-106).